

UNIVERSUL LITERAR

Supt conducere D-lui N. IORGA

DESPOT-VODA

Desen de d-na Bulughin

DESPOT-VODA¹⁾

În același an (1558) fugi din Moldova, unde planurile sale fuseseră descoperite un anume Iacov Basilikos, până acum un oaspete iubit al Voevodului temut și urât de toată lumea, cu care se pretindea înrudit prin Doamna Ruxanda, o fiică a lui Rareș. Acesta, un bărbat încă tânăr — număra abia treizeci și cinci de ani, — era foarte frumos și descria neînchipuit de elocvent mărimea strămoșilor săi, pe cari-i urmăria până la miticul Heracle, întinderea cunoștințelor sale, înalta situație a prietenilor și protectorilor săi și faptele mari pe care voia să le săvârșească în viitor. Era de sigur o personalitate neobișnuită pentru mult decăzută și, în comparație cu Europa apuseană, afară de Ungaria și Polonia, încă barbara Moldova. Stăpînind cu focșii săi ochi pe ascultătorii curioși, povestea bucuros că el, Iacov, se scoboară dintr'o veche familie grecească și că e înrudit cu împărați, eroi legendari și zei din Olimpul păgân, că tatăl său, ucis mișelește de către Turci, a fost un marchis de Samos și că el moștenește drepturi de stăpînire în Paros. Apoi trecea la cariera sa în țările de cultură ale Europei, entusiastă de antichitatea greacă și de forma ei modernă și povestea cum a luptat în Franța pentru marele Împărat Carol al V-lea, cum a compus descrieri de lupte, cum, ca om peste fire de învățat, ca meșter în toate științele, a fost de drept chemat să încunune cu lauri ambițioși poeți, cum e foarte prețuit, stimat și admirat în Prusia de puternicul duce Albert și în Polonia de cutare sau cutare alt nobil, care se distingea prin spirit larg și dragostea pentru știință. Nu vorbia nimic de șederea lui la Mont-

pellier, ca student, de legăturile cu o femeie, de omorul care-l făcuse a părăsi Franța, împrejurări pe care le relatează un izvor frances¹⁾. Boierii, cari-l ascultau cum povestea, își ziceau că frumosul străin, purtat prin lume, foarte înzestrat și blind cum era, ar fi un mai bun Domn pentru Moldova decât bolnavul Alexandru cu ochii roși și cu mâni încă și mai înroșite. El însuși nu stete mult la cumpănă să-și dea consimțimintul la această alegere tainică, și curînd după aceia fugi.

În Brașov își tipări genealogia, în care susținea drepturile sale asupra tuturor tronurilor domnești cu puțință. Apoi se ascunse în țara Zipsului, la Kesmark, la Albert Laski, cu care avea comun aceeași nepotolită poftă de aventuri și aceeași dragoste către legea protestantă, așa cum era propovăduită acum și în Polonia. Încă în anul 1560 întreprinse un atac asupra fostului său protector. Alexandru, dar, înainte de a fi atins hotarul, mica-i ceată fu împrăștiată de gloatele Palatinatului Rusiei, chemate la arme. Acum interesantul comediant puse să se împrăstie vestea că vestitul Iacob Despotul nu mai este printre cei vii și că, otrăvit de dușmani cu inima împietrită, el se plimbă acum sub chiparoșii Câmpiilor Elisee, întredînd dialoguri divine cu înțelepții și eroii anticității clasice, cu cari cu toții el era mai mult sau mai puțin înrudit. Mulți crezură aceasta și plinseră pe nobilul plecat din lumea aceasta, pe cînd el însuși se frămînta neînchipuit de mult în pretinsul său mormînt. Se înțelese din nou cu Laski și-i făgădui cetatea Hotinului cu bogatul său *portorium*, cel mai însemnat în Moldova acelei vremi.

Se încunjură de tot felul de tovarăși de aventură, chemă în jurul lui pribegi din Statul său de moștenire moldovenesc și chiar năvali în Moldova. La Verbia pe Jije (1561), Alexandru, cu toată paza lenicerilor, fu atît de strașnic bătut, încît nu se mai opri din fuga-i nebună până la Chilia, de unde sangeacul îl trimise la Constantinopol.

Acum începu biruitorul o Domnie cam ciudată, căci o atît de multă mărime într'un cadru mic stîrnește de obicei rîsul. Și, dacă cel puțin el însuși ar fi luat toate acestea în serios, ar fi devenit poate eroul unei mișcătoare tragedii; strălucitul Despot însă era prea mult actor și trăia prea puțin în lumea reală. Ce nu voia el, de cînd își găsisse o basă pentru planurile sale? În primul rînd doria să se încunune cu o prețioasă coroană în prezența represintanților trimiși de toate Cîrțile vecine mari și mici, căci el era doar și moștenitorul Împăratului bizantin, căpetenia firească a acelei Elade stăpînite de turci liberatorul înăscut al poporului elenic! Apoi, pentru ca să servească pe binefăcătorul său, Împăratul Ferdinand, și să apară ca *restaurator patriae*, năzuința lui tindea încă să smulgă cetățile ardelene, ca atare, nu ca grămezi zadarnice de ruine, «tânărului» usurpator de acolo, și se găsiră în Ungaria și oameni cari sfătuiră pe Împărat să-i incredințeze lui Voevodatul întregii țeri de peste Carpați; trecea doar drept credincios, puternic și cuminte! Mai departe, cu marea-i idee despre o putere suverană, era cu neputință să îndure mai departe pe Turci în Moldova de Miazăzi și tot atît de cu neputință să se expună ca un Voevod de rînd unui control păgîn din partea Sultanului. Ce mîndră sună chemarea lui, pe care o îndreaptă către «curațoșii și războinicii lui boieri»:

1. Fragment din «Istoria Poporului românesc» vol. II. (acum apărut).

1. Iorga, în *Revista istorică*, II, și *Moitogua*, în același revistă, X.

el li amintește de originea lor romană și-i salută ca scoboritori «ai vitejilor romani, cari făceau să tremure lumea întreagă». Cu astfel de tovarăși era el sigur să recîștige cele pierdute și să calce în împărăteștile-i picioare heracleice pe mișei barbari turci: «scopul meu», scria el, «nu este altul decît ca Dunărea să devină granița țării mele, Moldova, și ca eu să fiu zi și noapte în luptă cu necredincioșii și blăstămații de Turci». Și nu numai înărilor Transilvănean voia el să-i smulgă țara, ci și celui transalpin, bolnăviciosului și nevristnicului fiu al lui Mircea — acesta din urmă murise încă din 1559, odihnind pe leșurile victimelor sale —, acestui Petru-Vodă, pe care-l ocrotia o mamă temută. Dar toate acestea erau numai pregătiri, numai un eroic preludiu: piesa trebuia să se sfârșească cu marea apoteosă a Heraclidului ca Împărat al întregului Răsărit creștin, în aplausele înmărmurite ale Europei apusene, care cugeta umanistic.

În realitate însă faptele următoare purtară toate semnele unei nenorocite existențe pământești. Ioan Voevod — acesta i era numele de stăpînitor, pe care-l scria bine-înțeles cu cerneală de purpură, tot așa după cum și pe monede punea să fie înfățișat cu coroana pe frumosul său cap — Ioan Voevod deci, «vindex et defensor libertatis patriae», «patronus Moldaviae», primi steagul turcesc de întărire, pe care-l tălmăci reprezentanților stăpînitorilor străini ca un fel de ordin oriental al Lânii de aur, plăti tributul și numi pe sangeacul de Chilia și Acherman «tatăl său». După un războiu de hotar împotriva Țării Românești, el se oferă să ia de soție pe o fiică a lui Mircea, o soră a noului Domn, în timp ce negocia și cu Voevodul din Chiev și cu Palatinul Cracoviei, Martin Zbo-

rowski, pentru o căsătorie potrivită. Pe când apoi chema în Moldova savanți cari-l admirau, pentru ca să întemeieze Universități latine, pe când întrona un episcop al credinții adevărate, un socinian, se născu, fără ca el să bage de seamă, o conjurație generală: Tomșa, poate un Barnovschi, fu chemat ca drept credincios Voevod pămîntean și iscăli proclamația domnească răspîndită în țară cu veneratul nume de «Ștefan Voevod». Trupele străine ale Grecului și ereticului fură atacate și nimicite, usurpatorul însuși închis în Suceava și acolo asediat de Domnul cel nou cu boierii lui și cu ajutor unguresc, probabil și muntenesc. Amestecul unei vestite căpitănie de Cazaci, Dumitru Vișnieviețchi, care se trăgea dintr'o soră a lui Petru Rareș, Maria, și prin urmare putea prezenta și el drepturi la Scaunul moldovenesc, rămase fără succes, și curajosul șef al eroilor de la Nipru, al cavaleriștilor Tătari creștini, cari, întocmiți din membri ai tuturor națiunilor, țineau paza la granița răsăriteană în spre pustiu, căzu mișelește în

SEARĂ

*Clare coborau cărări de lună
Pînă 'n pragul casei tale mici
Cînd ai vrut, aripi de rîndunici,
Să ridici sprincenile, cunună.*

*Ca s'alungi tăcerea sfintei seri
Ai sunat șiragul de mărgele.
S'au surpat și-au plîns departe, stele,
S'au păienjenit din nou tăceri.*

*Și văpaia alb'a minii tale
Îmi ardea și minile și ochii,
Busuioc aveai la sinul rochii,
Mi-era fruntea 'ncinsă 'n cerc de zale.*

*Și n'am spus o vorbă, amîndoi
Cu pleoape umede de vis.
Scutura o creangă de cais.
Fiuturi de lumină peste noi.*

Zaharia Stancu

această expediție, care fu întreprinsă pentru a cîștiga o coroană ce-și pierduse încă de mult strălucirea. În ce privește pe Despot, acesta își apără viața — el nădăjduia poate să-și poată păstra și tronul princiar — cu o îndărătnicie vrednică de admirat, dar, părăsit de toți, învrăjbit de mult cu Laski, trădat de șeful Ungurilor săi ¹⁾, trebui la urmă să cedeze și, ieșind călare din cetate în haine domnești, jucă precum se cuvine și actul al cincilea și suferi sfârșitul sângerous (4-5 Noiembrie 1563) ²⁾.

N. Iorga

tradus de Otilia Enache Ionescu

1) V. Motogna, în *Revista istorică*, I. c.

2) V. asupra lui Despot, Iorga. *Nouveaux matériaux pour servir à l'histoire de Jacques Basilikos l'Héraclide, dit le Despote* (București 1900) și un articol mai recent în *Kwartalnik historyczny* din Liov.

Abonamentele la Universul Literar, Ziarul Științelor Populare și Veselia fiind cu premii se fac numai pe un an și costă 210 lei fiecare.

D-l Mihail Sadoveanu, romancier

de Ion Sân-Giorgiu

D-l Mihail Sadoveanu este înaintea de toate un povestitor. Toată opera sa se caracterizează prin însușirile sale de povestitor. Inrudirea sa cu Creangă nu este numai regională, ci și literară. D-l Sadoveanu e un Creangă mai puțin primitiv și înzestrat cu o mai puternică imaginație și cu un spirit de observație, care, dacă nu reține detaliul, se oprește totuși atent asupra lucrurilor pe care le întâlnește. În compoziție el pornește de-a dreptul dela povestea populară ca și Creangă. De altfel discursul său de recepție la Academie nu e decât o recunoaștere publică a legăturii sale sufletești cu viața și cugetarea poporului. Mai toate năvelele sale sînt povestite și deci puse în cadrul trecutului. Prin însuși acest caracter de povestire al epocii sale, d. Sadoveanu e departe de a da o largă frescă a vieții noastre sociale și naționale, ci numai crîmpeie și răpezi fulgerări de activitate. Pentru d. sa, acțiunea unei năvele se concentrează în puține pagini povestite domol și limpede. Fără a fi lipsit de pătrundere sufletească, d. Sadoveanu nu este totuși un psiholog, în înțelesul modern al cuvîntului. D. sa nu amănunțește viața sufletească a eroilor săi. Mulțumindu-se cu cîteva trăsături caracteristice, d. Sadoveanu se oprește la marginea prăpăstiilor sufletești. Se aude geamătul prelung, nu are însă nici curajul, nici abilitatea necesară ca să coboare în acele adîncimi pe care atîți scriitori occidentali nu se sfiesc să le cereteze... D. Sadoveanu e lipsit de orizontul pe care-l dă o cultură largă și de ideologia pe care i-ar fi putut-o oferi o cugetare mai adîncă și o mai atentă pătrundere a vieții. Într-o epocă de supra-cultură, d.

Sadoveanu a rămas încă la cunoștințele primei sale tinereți și la o lectură în care precumpănește literatura rusă.

Dela Ruși d. Sadoveanu a luat înminte de toate predilecția pentru tipurile excepționale din popor. Toată nuvelistica d-lui Sadoveanu este o colecție de interesante tipuri rurale. Dar, pe cînd romancierii ruși își aprofundează tipurile și un Dostoevski, de pildă, devine în analiza sa un procuror și un demascator al desastrelor sufletești, d. Sadoveanu se mulțumește cu o simplă schițare a tipurilor sale. Dar tot dela unii scriitori ruși d. Sadoveanu a luat un procedeu care la d. sa precumpănește: crearea de atmosferă. Acolo unde încetează evocarea tipurilor începe descrierea de natură sau a mediului înconjurător. Prințand cu o intuiție rară tot ce e caracteristic într-o situație, d. Sadoveanu evocă. Prin povestirea, răpede a acțiunii, prin schițarea sumară a tipurilor și prin înfățișarea plastică a părții de-

corative, d-l Sadoveanu reușește să creeze atmosfera povestirii sale, care cucerește prin farmecul ei evocator. Zărilor nelămurite ale naturii moldovenești, liniștea patriarhală a satelor, taina curților boierești, sînt motive pe care d. Sadoveanu știe să le împreuneze cu o deosebită artă. D. Sadoveanu se mulțumește să povestească și să zugrăvească. Din împreunarea povestitorului cu pictorul de rar talent, a leșit nuvelistul Sadoveanu. Ca poet descriptiv d. Sadoveanu este unic în literatura noastră. Ochiul său învățat cu o largă priveliște a văii Siretului, sau cu răpezi schimbări de culoare a cerurilor moldovenești, a imprumutat condeiului său fecund însușiri de penel. Aproape pretutindeni unde d. Sadoveanu nu povestește, pictează. Mai ales în primele sale volume nota descriptivă constituia partea cea mai caracteristică din poezia sa. Pentru cine iubește natura Moldovei, descrierile sale sînt mai mult decât simple evocări fugare, ele sînt largi pinze bogate, colorate, în care cerurile, apelele cîmpiile și codrii moldovenești

Expoziția internațională de arte decorative și industriale moderne. Paris 1925

Pavilionul Belgiei

sunt redați cu o artă, pe care în pictură numai Grigorescu a putut-o realiza. Comparația cu Grigorescu nu este nicidecum exagerată. Aceiași simplitate de linii și culoare la pictor și aceeași economie de expresie și putere de evocare la poet. D. Sadoveanu nu abuzează de adjectiv și de detalii, ca d'Anunzio de pildă; poet impresionist, d-sa zugrăvește în câteva trăsături și în câteva sigure însăilări de cuvinte priveliștea, care nu e statică precum e la poezii descriptive în genere, ci e vie și dinamică, totdeauna însoțită de puterea creatoare a verbului. În concisiune și simplitate stă taina peisagistului Sadoveanu.

Viața nu este încă un peisagiu, nici o scenă de marionetă, ci e un mare teatru în care tragicul și comicul se ciocnesc cu violență. Precum poetul nu poate trece pe lângă viață cu un suris desprețuitor, tot așa unu o poate privi numai cu o simplă curiozitate de diletant, sau cu interesul superficial al unui fotograf ocașional.

D. Mihail Sadoveanu ne-a oferit în primele sale povestiri priveliști colorate, dar neadîncite de viață. Talentul de povestitor și farmecul stilului său colorat au știut un timp să ascundă această lipsă. Poate că și tinerețea excesivă a tînărului prosator sămănătorist nu ar fi putut oferi mai mult. În criza literară de pe vremuri, d-l Iorga îl impuse cu hotărîre. Trecerea d-lui Sadoveanu în cercul dela „Viața Romînească” nu i-a folosit. Căci, dacă d. Iorga îi deschisese orizonturile largi ale societății romînești, „Viața Romînească” nu știuse să adauge la îndrumarea «sămănătoristă» a tînărului scriitor nicio orientare nouă și nicio posibilitate ideologică de dezvoltare. D. Sadoveanu a rămas la maturitatea cu care debutase.

Insușirile de povestitor și le-a păstrat cu hotărîre. Și-a păs-

Expoziția internațională de arte decorative și industriale moderne. Paris 1925.

Pavilionul Marii Britanii

tr

at însă și mediul din care și alegea inspirația, încît vasta sa operă ar putea fi redusă la câteva povestiri caracteristice. În roman d. Sadoveanu ne-ar fi putut oferi fie o operă resumativă, fie, silit de noul gen în care se încerca, o adîncită priveliște a vieții moldovenești de la sfîrșitul veacului trecut și de la începutul veacului nostru.

Romanul *Venia o moară pe Siret* nu este decît o schiță, un proiect de roman, sau o lungă povestire. D. Sadoveanu, obsedat de întreaga sa operă poetică, s'a menținut în lumea pe care o cunoaște de mult și din care și-a cules eroii. «*Venia o moară pe Siret*» e, în ce privește mediul pe care îl zugrăvește poetul, o concentrare a tuturor tipurilor pe care le-am mai întîlnit la d-sa. Găsim pe de o parte lumea satelor, cu țăranii ei pătimași, pe de alta lumea decadentă și de sfîrșit de veac a boierilor. Între aceste două lumi care se înstrăinează din ce în ce mai mult una de alta, se ridică slugile parvenite și Evreii speculanți, aliați pentru folosirea tuturor păcatelor societății moldovenești. E de sigur un ad-

mirabil proiect de roman, pe care un cunoscător de talent al lumii pe care vrea s'o descrie iar fi putut duce la o fericită realizare.

Dar pentru aceasta trebuie altceva decît stilul curgător de povestitor și farmecul patriarhal al descrierilor. Trebuia o concepție, pe care d-sa nicăiri nu o trădează. Amurgul boierimii moldovenești la sfîrșitul veacului trecut e un motiv de bogată poezie epică. Tragedii mari au zguduit această boierime, pe care nu o putem încă socoti ca dispărută cu desăvîrșire și lichidată de ceata lacomă a vechililor îmbogățiji și a Evreilor.

Pesimismul d-lui Sadoveanu este cel puțin exagerat. Dar vina este numai a faptului că s'a lăsat ispitit de o lume pe care d-sa nu o cunoaște decît din auzite. De aici și caracterul de povestire imspirat «romanului» său. De aici lipsa de detalii, lipsa de viață adevărată pe care povestirea d-lui Sadoveanu o trădează mai ales atunci cînd pătrunde în patriarhalele saloane boierești din Iași. Ne gîndim de pildă la Duiliu Zamfirescu, autorul Comăneștenilor, cum cu

totul altfel ar fi făcut sătră iască o lume, pe care d. Sadoveanu o cuprinde în fermecătoarea, dar incomplectă evocare a boierului Alexandru Filotti dela Buciumeni și a salonului coanei Leona Negru. Insuficiența observației și neputința unei construcții arhitectonice duce pe d. Sadoveanu la povestirea evocatoare. Nu putem cere d-lui Sadoveanu obsesia psihologică și analitică a modernilor, și poate că e mai bine că n'a căzut în exagerările analitice ale unui Bourget, care introduce în cadrul epic al romanului prea multe elemente lirice și subiective.

Totuși putem regreta lipsa unei construcții literare mai complicate și o speculare mai consecventă a deosebitelor motive. Poetul epic nu poate proceda ca liricul prin crearea de atmosferă, sau ca poetul dramatic printr'o condensare a acțiunii și printr'o simplificare resumativă a caracterelor. El trebuia, renunțând la detaliile exterioare inutile, să creeze o lume bogată și vie, multicoloră și sbuciumată, cu nesfârșite figuri reprezentative și, reconstituind în formele ei caracteristice o societate, să creeze, nu numai un conflict care să însuflețească și să domine întreaga operă, dar o serie de conflicte mărunte bine prinse și redete, care să dea operei sale un caracter de universalitate. Intr'un colț de viață națională să se simtă trăind întreg universul.

D. Sadoveanu nu ni-a oferit în romanul său larga frescă a vieții moldovenești. Conflictul dintre boierul bătrîn, îndrăgostit de Aneta, fiica Țiganului, adusă de moara purtată de apele înnebunite ale Siretului, cu Vasile Brebu, îndrăgostit la rîndul său de frumoasa Țigancă pentru care a stat multă vreme la închisoare, ca și conflictul de aceeași natură sentimentală al lui Alexandru Filotti cu fiul său Costi, conflict care duce la uciderea

Aniței și la rănirea lui Costi de către Vasile Brebu și apoi la dușmănia dintre fiu și tată, sfîrșind cu sinuciderea bătrînului Filotti și cumpărarea Buciumenilor, vechea moșie strămoșească a Filoșilor, de către parvenitul Ciornei — sînt elemente de puternică dramă. D. Mihail Sadoveanu, povestitorul, nu a știut însă să se folosească de ele și, așa precum s'a mulțumit doar cu schimbarea tipurilor, tot așa s'a mulțumit doar cu o superficială descriere a conflictelor de mai sus, care la un alt poet s'ar fi prefăcut într'o amănunțită analiză a luptei dintre clasele sociale moldovenești. Lipsa de cugetare și de orientare a poetului se resimte mai ales în zugrăvirea luptei surde dintre boierimea adevărată și parvenitul de ultima oră, luptă care trebuia de fapt să constituie miezul romanului.

Judecata noastră severă, dar dreaptă nu ne-a oprit totuși să admirăm frumoasa scenă a judecății lui Vasile Brebu, unde d. Sadoveanu, fiindcă lucrează

cu material rural binecunoscut, reușește să ni dea citeva pagini de mare poezie epică. De asemenea nu se poate trece cu vederea nici figura atît de duioasă a Duduii Matilda, nici impresionanta moarte a Aniței în mijlocul zăpezii, pe o iarnă grozavă.

Acolo unde d. Sadoveanu poate folosi vechile sale procedee: evocarea unor momente duioase sau zugrăvirea unor priveliști încărcate de farmec, poetul impresionist, povestitorul și pictorul creiază pagini de rară și autentică artă.

În «Venia o moară pe Siret» calitățile de povestitor ale d-lui Sadoveanu nu au fost suficiente. Iar lirismul său atît de plăcut în anumite descrieri — ca în «Priveliștile Dobrogene» de pildă — a însemnat o vădită scădere. D. Sadoveanu a reușit în această schiță de roman să arăte că, oricît ar vrea să urce spre piscul cu largi perspective al poeziei epice, d-sa rămîne tot un drumeț singuratec pe poteci tainice: povestitorul de altă dată

Galbenii

X.

Grecul.

*În casele aceste mari a stat
Un grec fuad și nalt cât o prăjină.
Tot satul l'a știut că s'a legat
Cu dragoste aprinsă de-o vecină.*

*Călare grecul, 'nclinîndu-și trapul,
De cite ori trecea la arătură,
Vecinei i-a 'nvîrtit îndată capul
Că prea avea vecinul barba sură.*

*De-atunci, în fie-care fapt de zori,
Porniau îndrăgostiții în trăsură
Pe arumul ce se pierde în pădure —
De se 'ntrebau sătenii une ori:
— Cum de-a putut nemernicul să-i fure
Din cuib nevasta, într'o săptămînă?*

*Dar li-a răspuns săgalnic o bătrînă:
— Cînd tremuri zdruncinat de anii grei,
De ai pune 'n poartă uriașii smei*

*Ca pază, să nu-ți scape tinereța,
Tot păcălita plînge bătrîneța..*

Nevasta tinără fi-o scapi din mină.

XI

Pragul porții

*Aici in pragul porții ne-aștepta
Nerăbdătoare mama, cînd vestiam.
Mult fericita zi că vin acasă.
De bucurie mama lăcrima,
Cum lăcrimează roua de pe ram.
In zi de primăvară luminoasă.*

*Aici in pragul porții și întindea
Cu duioșie slabele ei mini,
Mai răpede la sin ca să mă stringă.*

*— Te-aștept să vii, de-atîtea săptămîni...
Și-ar fi mai plîns, la sin cînd mă stringea,
Dar ochii ei nu mai puteau să plîngă.*

*Și azi așa, și mini așa, cu drag,
Își aștepta vlăstarele să vină
Să-i aurească vatra cu lumină.*

*Străjerul bun, pe-aceste locuri sfînte,
Neadormi'ta casei noastre pază,
Se 'ncredința că drumul ni-l scurtează
Leșindu-ni la poartă înmăinte.*

Volbură Poiană

Fundamentele geografice și istorice ale Micii-Antante

de N. IORGA

Costumul din toată această regiune, cu toate că diferită în aparență dela o țară la alta, aparține, în liniile sale esențiale, aceleași comori de veche civilizație a Tracilor.

Pentru oameni, el se compune dintr-o cămașă care poate fi acoperită cu o manta de postav sau cu un cojoc de piele; brîul lat poate fi de piele, cu ornamente de metal, dar, mai adese, el este de lînă verde sau roș în Moldova.

Cit despre țări, ei sunt, în părțile apusene ale Transilvaniei, și în toată regiunea de stepă care le mărginește, un fel de izmene sarmatice, foarte largi. Ei sunt, de altfel, foarte încrețiți pe picior astfel că persoanele care nu știu cum se îmbracă, și-ar imagina că indivizii care-i poartă au picioarele de o dimensiune peste măsură, triplu mărimea naturală. În românește, a se îmbrăca se zice: „a se îmbrăca“.

veșmintul este o „îmbrăcăminte“. Centura, brîul (bram) se mai numește brăcinar. Dar eleganța consistă în a încreți țărani într'un oarecare fel. Noi n'am ajunge, este sigur, să tragem după noi partea neîncrețită a acestor pantaloni, în timp ce orice țaran înțelege să-l așeze într'un mod estetic.

Acest veșmint este acel care se vede pe Columna lui Traian și pe monumentul din Dobrogea la Adam-Ciisi (Tropaeum), care e din aceeași epocă, se întilnește acest fel de a se îmbrăca, care era acel al Dacilor, puțin acela al Sarmatilor și care aparține în originile sale unei civilizații preistorice.

Sandalele, bucăți de piele legate împreună prin curele, sînt încălțămîntea cea mai veche, nu numai la Romîni, dar în toată Peninsula Balcanică. Și chiar numele românesc de *opîncă* se întilnește în această

peninsulă, sub o formă slavă; este *opanka* vecinilor noștri.

Ceeace acoperă capul este mica pălărie rotundă, a cărei formă variază dela o vale la alta. Dar mai ales, la început, înainte de importarea acestei pălării, *pălăria* fără indoială din *pilearia* latină, prin Sașii din Transilvania, era acea căciulă de lînă neagră, cenușie, albă, care se poartă în diferite feluri, astfel că, numai considerînd forma, se recunoaste îndată cărei regiuni sau chiar cărei văi îi aparține țeranul. Aceste căciuli se poartă uneori drepte ca la *pileași*. Dacilor opuși la *comati*, cu capul gol. Acest obicei s'a generalizat după rasboiul mai ales, și vechii soldați poartă totdeauna căciula în acest fel; dar sunt țerani cari o poartă turtită, și alții o preferă plecată într'o parte sau în cealaltă.

Costumele femeilor se compun din aceeași cămașă, care este împodobită cu broderii pe mineci („riuri“ *rivi*), latin și pe sin; se va vedea îndată care este caracterul broderiilor, cari vin și ele, din moștenirea acestei foarte vechi civilizații. Pe de-asupra cămășii, aceeași manta pe care o poartă oamenii și un cojoc mai ușor. În afară, un șorț cu dungi, cu flori sau cu deseme, a cărui formă variază dela o regiune la alta. În mai multe regiuni, este făcut din două părți, unul în față, altul în spate. Sunt, în Banat, șorțuri făcute dintr'o singură bandă cusută în fir de aur sau de argint și din dungi fire de lînă roșie care acopăr mai mult sau mai puțin, pe de-asupra, fusta albă. În alte regiuni, ca în Moldova, o singură fotea încunjură corpul, îl strînge și dă mersului un caracter particular de elegant; această formă de *catrință*, opusă fotei și opregului, se continuă în Bucovina și în unele regiuni din Transilvania, unde s'a păstrat încă vechiul costum.

Cit despre cap, este pe el un lung vâl, foarte adesea de un lucru particular de fin. În unele regiuni nu se pune direct pe păr, ci se așează pe un fel de susținători cari dau femeilor un aer măreț, un aer de zine sau de regine din timpuri preistorice.

Acest costum s'a păstrat în Moldova și, ceeace este foarte curios, mai curînd la elementele infiltrate. Astfel Ungurii din Moldova poartă vechiul vâl, pe cînd Romîncele se îmbracă în costume cumpărate din oraș. Și în Basarabia din Nord, la Hotin, unde sînt Ruși Mici, se întilnește mai adesea vechiul costum roman la Rușii Mici, decît la Romîni din această regiune.

Ornamentul român, ce se vede pe cămași și pe sorturi care se poate observa pe covoare și pe lucrurile de sculptură în piatră sau lemn, și chiar în lucrurile de gravură pe metal, este totdeauna geometric, abstract, stilizat. Frunza, floarea, fluturele, pasărea, animalul, totul este redus la acele forme vechi, milenare¹⁾. Dacă se întâlnește imitația obiectului chiar, atunci este o formă împrumutată din Occident. Astfel în multe case, se văd vase de ceramică care se cred a fi românești. Dar nu sunt, cu toate că vin din Transilvania: sunt săsești, apropiate de ceramică din Alsacia. Am, în colecția mea, vase de formă manifest arhaică, aparținând vechii arte românești, dar aceste piese nu conțin niciodată reproducerea integrală și adecvată a unui element vegetal sau unui element animal. Cînd aceste elemente se întâlnesc, este sau un împrumut din Occident, pe care l-am indicat, sau o copie din Persia, ca în unele covoare care n-au caracterul geometric, ci dau florile, pasărea, în întregime; aceste covoare, foarte frumoase, provin numai din Oltenia, unde s'a infiltrat o modă turcească ea însăși o imitație. Căci Asia Mică, în covoarele sale de Caramania, are forma geometrică, pe cînd Persia dă reproducerea obiectului așa cum este în natură.

Această artă nu aparține numai Românilor. Costumul sîrbesc, bulgăresc, chiar unele elemente ale costumului grecesc, cu toate că transformate, vin din aceeași moștenire preistorică. Și eu adaug costumul ucrainian, unguresc, slovac, morav, cu toate că bucăți de stofă sau de mătasă cu flori mari înlocuiesc aici părțile mai vechi ale lucrului popular²⁾.

Nu se poate reproduce în linii și proiecții cîntecul cum nu se poate reproduce basmul popular, danțul, cu toate că se poate notă un moment al dansului. Dar cîntece și danțuri sunt absolut comune oamenilor din regiunile acestea.

Voiu arăta curînd cit. de mult în arta superioară, în arta înaltei civilizații, elementele bizantine și occidentale sînt amestecate într'o sinteză mai mult sau mai puțin perfectă, în cutare sau cutare țară, dar totdeauna făcută din aceleași elemente, cu

aceleași tendințe și același gust, sub influența acelor curente diverse care au ajuns să se armonizeze.

Să nu uităm ouăle împiestrite. În colecțiile cehoslovace, în cele sîrbești și în cele românești, sunt aceleași linii care revin. Lucrul este destul de ușor de făcut. Partea care trebuie să rămîna albă este unsă cu ceară înainte de a se muiă oul în culoare; zgîrînd ceara se obțin liniile albe. Eu cred că cele mai frumoase ouă pictate sînt din partea sudică a Bucovinei. Mi s'au dat recent exemplare de o bogăție, de o varietate, de o fineță extraordinară.

V

Pe deasupra acestei civilizații populare, lumea pe care se sprijină edificiul politic al Micii Antante a suferit în diversele domenii, în acel al artei, al literaturii, al formelor politice de asemenea două mari influențe.

Una vine din Sud: este influența bizantină. Ea a determinat caracterul Serbiei în interior și a contribuit să dea țărilor române trăsăturile lor primitive.

Cealaltă vine din Apus. Ea a început să se exerciteze, din veacul al IX-lea, prin acest marș carolingian căruia li pot consacra mai tîrziu, poate chiar aici, un studiu particular; apoi ea s'a făcut simțită prin lumea transilvană și prin lumea poloneză sau chiar prin coloniile germane din țările românești, sașii din Transilvania sau germanii stabiliți în regiunile noastre. O altă cale de infiltrare a occidentului a fost, calea italiană. Dalmația, cum s'a văzut de jă, a fost în întregime invadată de civilizația venetiană, care a trecut în țările românești, unde a pătruns de asemenea direct prin alte căi.

Aceste diferite elemente au creat în Cehoslovacia, în sec. XIV-lea, o formă de artă mai ales franceză; influența franceză a fost foarte puternică la Praga sub domnia lui Carol IV, el însuși crescut în Franța și care avea legături cu societatea franceză a acestei epoci.

Dar, dacă Cehoslovacia a avut o civilizație de artă gotică fără influențe bizantine, acestea au fost, din contra, foarte puternice în literatură la începuturile sale; ceva din vechea liturghie venită din Peninsula Balcanică s'a păstrat în Boemia până în veacul XIV-lea. Se poate întreba, dacă în mișcarea în dreptăți contra catolicismului oficial, contra „papismului” nu erau vechi reminiscențe de ortodoxie bizantină, cu caracter curat popular.

În România cele două influențe sînt pretutindenea și totdeauna amestecate. O sinteză a rezultat în biserică: este în iredlă, de formă bizantină (se zice „bizantină”, dar eu aș prefera să întrebunțez termenul „athonică”, derivată din numele Muntelui Athos; căci e vorba de forma bisericii din mănăstire, care se regăsește numai la Muntele Athos), dar cu ornamente gotice. Turnul central e așezat într'un mod special: s'a căutat originea acestei trăsături în Orient, dar el aparține unei tradiții din țară. Lîngă arcadele lombarde, se întâlnesc elemente aparținînd unei policromii cu totul particulară. Această formă de biserică, bizantină și occidentală în același timp, a ajuns să ia locul în Muntenia vechilor tipuri dela început, biserica de modă sîrbească cum biserica episcopală din Argeș, sau de modă grecească, precum, e vechea biserică domnească din același Argeș, amîndouă imitațiile unei arte străine. Atunci, definitivă forma nouă s'a răspîndit prin toată țara românească.

Dacă se trece Dunărea, se găsesc în Serbia, vre-o douăzeci de admirabile exemplare de artă influențată de Italia; și această artă, la rîndul său, a exercitat o profundă influență asupra artei românești. Astfel că, în arta superioară, se constată aceleași influențe venite din aceleași regiuni, aceiași tendință către aceiași sinteză și dacă nu se ajunge la tipul comun, sînt măcar în toate momentele „interpenetrațiuni”, penetrațiuni reciproce dintr'o țară în alta.

Ceiace se poate observa în domeniul artei, se poate observa în alte părți de asemenea. Începuturile vieții politice superioare a Românilor, stadiul în care a fost depășit pentru prima oară „regimul „juzilor” și al „voevozilor-ducei” cu caracter patriarhal, sînt în raport cu civilizația politică din Balcani. Imperialismul bizantin a trecut la Slavii din Sud și a venit dela ei la Români. Prinții români erau reprezentați în frescele bisericilor cu coroana pe cap, ca succesori, ultimii succesori ai împăraților din Bizanț, și lumea ortodoxă li învora ca pe șefii naturali ai acestei ortodoxii, care s'a întins în afară de teritoriul român, în Ucraina, în Polonia și firește rămînea în relații cu acest focar al vechii credințe orientale care erau principalele române. Cînd Constantinopolul a fost cucerit, cînd Statele slave din Peninsula Balcanică au dispărut, pe teritoriul românesc s'au refugiat ulti-

1) în „Influences orientales sur la peinture toscane”. M. Soutler prezintă variante sârbe.

2) Aceleași linii de ornamentație se găsesc pe costumele din Calabria. Avem aface, probabil, aici cu Balcanicii din vechime, emigrați.

mii reprezentanți ai voinței de independență a creștinătății balcanice, și de câte ori această creștinătate a voit să-și câștige independența, din teritoriul românesc a plecat elăsău.

În epoca lui Mihai Viteazul, Sirbii și Bulgarii se băteau sub steagul principelui român, dela care Grecii de asemenea, și Albanesii încă, așteptau scăparea lor. În veac, XVII, sub steagu prințului muntean Matei, Bulgarii pregăteau răscoala departe de țara lor. În veac XVIII, clerul ortodox din toată peninsula se forma în Țara Românească, unde toți patriarhii Orientului încunjurau tronul principelui: patriarhii de Constantinopol, de Alexandria de Antiohia, de Ierusalim. Toată această lume se hrănea din produsul impostelor care apăseau asupra populației moldovene și muntene, bucu-roasă, de altfel, de a contribui cu sacrificiul ei la menținerea formelor tradiționale ale religiei. Când, în 1804, Serbia s'a ridicat pentru independența sa, erau lângă Rușii lui Alexandru I, cari susțineau mișcarea națională a lui Caragheorghie, Rominii din Oltenia. În 1821, când o mișcare națională și socială a izbucnit în Muntenia, sub un șef din acest contingent, Tudor Vladimirescu, ea n'a făcut decit să reproducă formele revoluționare sirbești din 1804. Când la 1877 România a fost lângă Rusia, pentru a ajuta să se dea în Balcani libertatea creștină, Sirbii luptau pe celălalt front, și mai mult decit odată mâinile noastre s'au întâlnit frățeste. Cehoslovacia este mai departată; dela ea totuși, dela husit smul său, a plecat la începutul sec. XV-lea, mișcarea care a da naștere primelor monumente ale literaturii romine. Ioan Hus propovedua cavintul lui Dumnezeu în limba poporului, și prin acești Husiți veniți în Transilvania noi am primit cele dintii elemente de proză literară. Și, pe de altă parte, prin Sirbi prin cîntecul dela Cosovo, am avut prima noastră baladă.

Si iată ultimele trăsături, Cînd sub influența unei păci „schioape și rău făcute”, care n'a primit niodată iscălitura regelui Ferdinand, trei părți ale României trăiau sub dominația germană care nu ni-a cruțat nimic—și de aceea nu se poate uita —, prima veste a desrobirii ne-a venit prin cavaleria sirbească reintrată în patria sa și care nainta către Dunăre. Și cînd Cehoslovacia și-a proclamat independența, garo soana din Praga era compusă din Romini, cari distru-

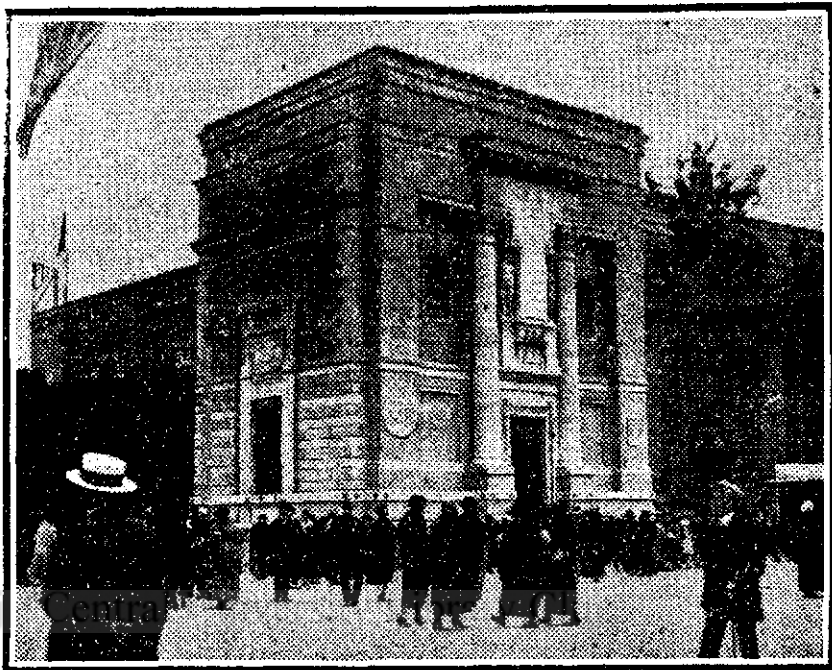
suseră insemnele Monarhiei austro-ungare, pentru a anunța colaboratorilor lor de mai multe secole că oara libertății a venit.

Acestea sunt amintiri pe care niciun protocol nu le poate con-

semna, dar cari supravețesc tuturor protocoalelor și le dau singura garanție posibilă; garanția sufletelor.

Tradus de *Lersta Bogza* și *Alexandrina Vornicelu*

Expoziția internațională de arte decorative și industriale moderne. Paris 1925

Pavilionul Italiei

Rolul istoric al poporului săsesc din Ardeal

de *Frederic Muller*, inspector școlar

Fericirea ori nefericirea în dezvoltarea unui popor atîrnă în deosebi de două circumstanțe: în ce măsură se poate acomoda raporturilor schimbate la întîmplare și, pe lângă aceasta, în ce măsură rămîne credincios legilor interne ale desfășurării sale. Această axiomă o vom găsi confirmată mai ales în istoria poporului săsesc din Ardeal, de oare ce aici o mică grupă de coloniști deveni poporul deținător al unei dezvoltări istorice, dar care nu putea atinge un număr alcătuitor de Stat.

Înaintașii actualilor Sași ardeleni fură chemați în veacul al XII-lea din regiunile Rinului mijlociu în Ardeal, ca să cîștige pentru cultură — cum spun documentele — „ținuturi părăsite și nelocuite”. Puterea Cumanilor era atunci sfărîmată, primejduirea Ardealului, unde adesea invadeau, părea înlăturată definitiv; se intenționa ridicarea culturii țării prin aducerea reprezen-

tanților unei munci bine cultivate, cari să dea băștinașilor exemplul pentru o tehnică superioară, o organizație și o ușurare. Regii unguri, cari conduceau aceste colonizări, aveau încontestabil un al doilea punct de realizat, hotărîtor întrucît era posibil. De pe cînd Ștefan cel Sfînt își îndruma poporul la o viață creștină și pașnică prin silă, se obișnuiseră și urmașii săi să nu-și mai razime stăpînirea pe cetele răsboinicilor maghiari, în cari foarte ușor puteau renaște porniri către dezordine și jafuri; ei întrebunțau ca propt le ale tronului în special luptători recrutați dintre imigranții din Apus. Curtea regală cerea și dela înaintașii Sașilor ardeleni mai cu seamă răsboinici greu înarmați pentru luptele din lăuntru țării.

Pentru a-și îndeplini datoria lor, de a perpetua aci cultura adusă și de-a o transmite prin pilduire, coloniștii trebuiau să-și pretindă acele drepturi pentru orînduirea tuturor

evenimentelor vieții lor, care atunci erau în uz pretutindeni, în țările răsăritene unde erau așezați coloniști din bine cultivatele regiuni rănane. Existau două mari direcții în întreprinderile germane de colonizare în evul mediu: una sud germanică în josul Dunării și una nord-germanică. Ultima stătea sub înfruntarea principatului saxon, pe atunci foarte puternic, care cuprindea întreaga Germanie de Nord. Se obișnuise în curând să nu se mai deosebească coloniștii după caracterul tribului, ci după felul drepturilor de colonizare. Iar după această deosebire se întrebuinta numirea de Sași pentru toate părțile curentului colonizator nordic. Și Sașii noștri ardeleni, cari după obișnie sînt Franci, primară în documente un nume, care se referă numai la relațiile lor juridice, nu și la proveniența lor.

Esențialul acestor drepturi de colonizare era că acești coloniști nu se administrău și nu se judecau de funcționari și corporațiuni alese din sînul lor. Regele însuși numia pe cei mai înalți funcționari de control. În domeniul bisericesc deasemenea era formată această trăsătură democratică, deși Biserica catolică era constituită foarte autoritar: ei înșiși își alegeau fetele bisericesti; justiția sufletească, extinsă asupra unei importante părți a dreptului civil, era exercitată de proprii conducători bisericesti. Construcția intimă bisericască tot prin aceeași trăsătură democratică era însemnată: ei erau posesorii liberi ai moșilor distribuite cu drepturi și datorii egale și aveau aceleași pretenții asupra pămîntului nedistribuit, asupra pădurii, pășunii și apei.

Firește, contrasta cu dreptul local, pe care coloniștii trebuiau să-l pretindă pentru ei ca trebuincios traiului. Precum regii unguri contemporani supuneau orice prin puterea patriarhală, tot astfel fiecare nobil feudal, căruia regele îi dădea o însărcinare, credea că poate lucra samavolnic, pretutindeni. Contra acestei nesiguranțe a dreptului cîștigat, coloniștii avură de purtat multe lupte. În aceste lupte s'au strîns tot mai mult laolaltă și deveniră în fine un popor. Odată, cînd regele Carol Robert de Anjou voi ori trebui să-i aservească unui împăternic al țării, se ridicară cu armele în mîni chiar împotriva regelui. Era cu șase ani înainte de înfrîngerea lui Carol Robert de către Basarab. Cînd putu el să-i învingă pe Sași, tot cu ajutorul Cumanilor, pare că a recunoscut nedreptatea făcută lor, căci de acum înainte —

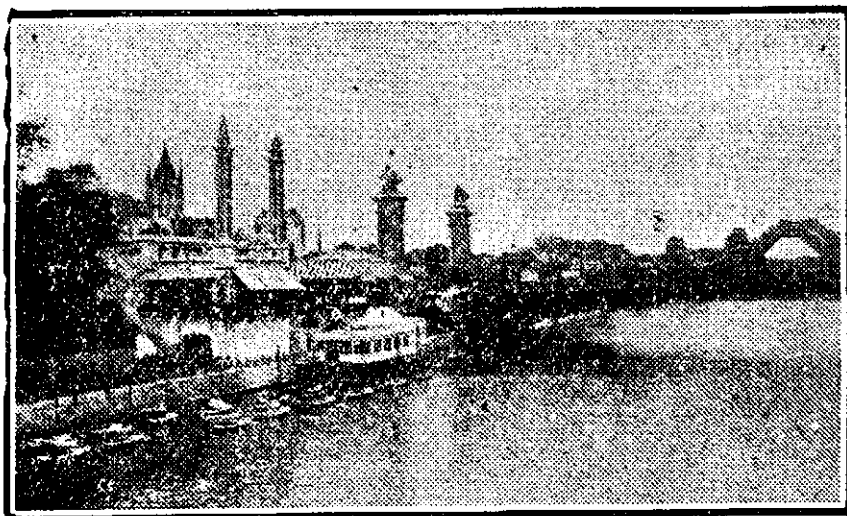
cel puțin în cea mai mare provincie de coloniști ai Sibiului — nu mai fură așezați în oficiile regale de control înalții nobili unguri, ci Sașii. De sigur că acum exista un îndoit pericol intern, prin faptul că neamurile bogate săsești, ilustrate în multe lupte, puteau fi încorporate la nobilime prin demnități regale. Fetele acestor case se căsătoriau cu nobili unguri, iar aceștia începură în acest chip să se stabilească în sate săsești, căutînd totodată să răpească libertatea coloniștilor. Vechiul spirit democratic al poporului rămase biruitoare și în deștrămarea. În sfîrșit regele Mateiaș Corvinul, fiul lui Ioan Hunyadi, dă Sașilor dreptul ca și el să dețină efectiv posturile în care regele numia mai înainte funcționari de control. Era o mare onoare prin această încredere care li se acorda Sașilor în timpuri atît de grele. Sașii au răspuns încrederii ce s'a pus în ei cum vom arăta îndată. Cu favorurile ce li s'a acordat însă se încheie democratica lor organizație internă și încheierea pentru care se străduiră ei în grele lupte de colonizare.

O nouă formație cîștigă teren printre ei, formație care întări spiritul democratic: orașele ardeleni săsești se măriră. Nu pare verosimil ca aceste orașe să fi fost astfel întemeiate chiar dela colonizare. Sibiul e numit într'o inscripție, încă în anul 1241: „Hermannsdorf“, iar cercetarea unei dezvoltări edilitare arată ca simburile său cel mai vechiu constă într'o cetate cu biserică, sub care se întindea un sat. Relațiile generale fac posibilă treptata dezvoltare urbană. Manufac-turierii, aduși de coloniști, lucrau la început pentru aceștia numai într'un cerc mai restrîns. Incetul cu incetul, pe măsură ce produsele lor bune își măriau desfacerea, se spori și numărul meșteșugarilor. Fiind tot mai mulți meșteșugari, ei puteau să-și vadă vara de gospodărie, iar iarna să lucreze în industrie. Această sănătoasă dezvoltare industrială era înlesnită și condiționată de educarea breslelor, cînd la două veacuri după colonizare se deschiseră perspective frumoase. Principalele romîne se organizaseră și se întăriseră. Marea circulație negustorească dela porturile Mării Negre către Polonia și Germania răsăriteană se mută de pe drumul comercial tătăresc pe al Moldovei. Orașele săsești în curînd se împărțiră de ele, cîștigînd și prin introducerea produselor lor în principatele romîne. Mulțimeascrisorilor și a documentelor principilor ro-

mîni din arhivele orașelor săsești probează existența unor relații strînse. Într'o anumită vreme, principii romîni obișnuiau să comande tot ceea ce le trebuia, în orașele săsești, dela leagăn pînă la carata domnitorului. Folosul acestor întinse legături nu era propice numai unora dintre dibacii întreprinzători ca în orașele Moldovei, apărute aci în mare număr. Pentru acest lucru breslele și spiritul de solidaritate erau prea puternice în orașele săsești. În acest sens era favorabilă legătura întregii populații urbane; se născu o burghezie numeroasă și conștientă, care însă era și pregătită să-și ofere forțele ei pentru binele comun.

În curînd se reliefă o mare datorie pentru această burghezie. Turcii dovediră superioritate în lupta dela Nicopole (1396), contra sistemului deluptă al cavalerilor europeni, utilizînd cu succes arme de foc. Era de prelăzut epoca răsboaelor de cucerire turcești și trebuiau făcute încercări de sprijin pentru țările creștine expuse primelor atacuri, astfel ca prin noi metode să-și întărească apărarea. Dela împăratul Sigismund, la curtea și în anturajul căruia fu crescut Ioan Hunyadi, ne sînt cunoscute planuri ce pot fi confirmate și cari poartă semnele nollor situații. În Ardeal fură magistral realizate aceste noi planuri prin Ioan Hunyadi. Punctul principal al acestor planuri era existența unor orașe bine întărite, cari să poată rezista tunurilor turcești. Astfel de ziduri de apărare fură zidite de Sași. Intîia mare victorie, pe care Hunyadi o repurtă asupra Turcilor în Ardeal, e aceea din fața Sibiului fortificat cu ajutorul burgheziei acestui oraș. Așa de importantă îi păru lui Ioan Hunyadi această impresurare, încât îl convinse pe regele Ladislaw V să predea Sașilor din provincia Sibiului apărarea trecătoarei Turnului-Roșu. Această desfășurare continuă cînd Bistrița obținu regiunea pasului Rodnei. Astfel ajunseră atunci — și anume prin indemnul unuia dintre cei mai renumiți tii al poporului român — regiuni întinse cu populație românească sub administrăție săsească. N'avem motiv a ne atinge de numeroasele neînțelegeri, prin cari este interpretat acest fapt; interese actuale înlătură vechi neînțelegeri. Totuși poate fi amintit atît că, în districtele mărginașe de demult anexate regiunii administrative săsești, libertățile personale ale Romînilor fură păzite și păstrate spre deosebire de alte regiuni.

Expoziția internațională de arte decorative și industriale moderne. Paris 1925

Berăria turcească pe Sena (La stînga)

dea în spiritul ei o dorință nestăpinită de a ne ajunge. Mai ales de când „papa” îi spune că, dacă se silește poate trece peste a doua și a treia, de-a dreptul într’a patra. Bianca se prăpădia învățînd sau se înfîgea între noi, cu obraji în pumanișori, trudindu-se să priceapă aceea ce nici noi nu puteam pricepe.

— Și Asia e tot în județul Putna? ne întreba ea, convinsă c’o să ne mirăm foarte de pătrunderea ei. Noi, ne minunam, în adevăr; îi sărutam fruntea bombată și-i desmierdam buclele blonde.

— Tu, Bianca, poți trece de-a dreptul în liceu... Doar știi cit și noi...

Dumneata... pardon!... Ea deschidea ochii albaștri, plini de gânduri înmugurite și ne întreba pe rînd: „Da, Păsăneanu? Pot trece în liceu?” Sau:

Spune drept, Ținteș, i-adevărat ce spune Păsăneanu?”

Iar noi? „Negreșit, Bianca. Tu ești doar o fată foarte deșteaptă!..

A doua zi.

— A spus și papa că se poate.

— Ce să se poată, Bianca?

— Cum ce? Să treci de-odată, în liceu.

— A, da... Se înțelege, cum să nu se poată? Trebuia să-l mai întreb și pe papa? N’ai destulă încredere în noi?

— Ne prefăceam supărați... Ea ne privia pe rînd. Zimbetul i-se ștergea încet, năsucul i-se înroșea și printre genele lungi, lacrimile-i isvorau cu îmbilșugare.

— Eu... eu... v’am crezut... dar papa... zicea că nu se poate... Și eu..

eu.. am spus: „Ce, băieții nu știu? Și *maman* a spus tot așa: „Ce, băieții nu știu?” Pe urmă... pe urmă... a spus și el că se poate...”

Spunînd astfel, negreșit că și sufla mereu năsucul trandafiriu și suspina de-i săltau pe piept dantelele rochiței.

— Vezi, Bianca? Altădată să nu mai întreb și pe alții... Cînd ți-am spus noi, e destul... Tu ești doar o fată foarte deșteaptă...”

— Ia spune, Bianca... Cu cine vrei tu să te măriți?

Ea ne privește pe rînd. Păsăneanu își ascute botul umbrît de o iluzie de mustață, Ținteș își scoate pieptul militărește, iar eu îmi plec fruntea pe palmă, implorînd o cu privire.

— Cu tine, spune ea lui Ținteș.

— Dar eu?!

— Cu tine mă mărit mîne... și cu tine poimîne...

— Bine, Bianca! Foarte bine!

— Și-i desmierdam căpșorul bălai indemnînd-o să-și facă temele, căci:

— Știi, Bianca, eu nu vreau să am o nevastă proastă!

— Dar ia spune, Bianca, cu cine vrei tu să te măriți pentru totdeauna?

Ea clipește des, ne privește pe rînd și nu prea înțelege... Dar Bianca e „foarte deșteaptă”... Găsește răpede răspunsul.

— Cu papa!

Ride, bate din palme, și, cînd ride Bianca, ride și grădina, ride și ciureșul de de-asupra, și „Juxtele” pe care le măcinăm cu răbdare, întreturîndu-ne din cînd în cînd pentru a o întreba:

— Și pe cine iubești tu mai mult?

La Sarmisagetuza stă mîndrul Decebal,

Ce-o ’nvins popoare multe, de jos și de pe call!

Urcată pe masă, întinzînd mînuțile desgolite pînă la umăr, involburîndu și rochița de mătăasă albastră, Bianca spune versuri, își scutură pletele blonde și de sub fruntea bombată, ochii aruncă văpăi de bucurie.

Noi, așezați la rînd în fața mesei, aplaudam cu înfocare.

— Bravo! Bravo! Bianca!

Ea, incurajată, increzută, spune mai departe, dă glasului mlădieri armonioase, alte ori tăieturi scurte, hotărît. Face teatru, și noi ne rupem palmele, o luăm în brațe, o sărutăm și împărțim cu șgîrzenie prada asta dulce, bucățica asta de fată trandafirie care ride printre lacrimi și plînge’n hohote de ris, închizînd în trupușorul ei de-un cot atîta viață nestăpinită. Cu obraji strălucînd de bucurie, se’nvîrte’ntr’un picior, se’nmlădie ca o crenguță înflorită.

— Bianca, vrei tu să-mi dai ceva?

— Ce să-ți dau?

— Un lucrășor de nimic, Bianca

— Spune!

— Spune tu întii. Imi dai?

— *Tie* îți dau.

— Și de ce numai *mie*?

— Pentru că tu nu spui minciuni... Tu nu m’ai înșelat niciodată...

Bianca nu e chiar un copil. Mă privește cu ochii plini de încredere... Instinctul o apropie de cel sincer...

— Spune, ce să-ți dau?

— Uite, Bianca... Eu am avut un frățior cu părul melat ca și tine... Acum nu-l mai am...

— A murit?

— Da, Bianca!

— Mititelul!..

— Și vreau, Bianca, să-mi da o șuviță din părul tău... Nu te speria!.. N’ai să te faci urîtă!

— Dar tu ce-mi dai?

— Ce-ți pot da eu, Bianca!

— Eu știu ce să-mi dai!

— Eu nu știu...

— Să-mi dai... ochelarii!

— Bine, Bianca. Mîne ți-i dau, căci trebuie să-mi cumpăr alții. Dar ce să faci tu cu ochelarii?

— Să-i pun la ochi... Să’nvăl ușor ca tine... Să mă fac și eu doctoriță...

— Da, Bianca...

— Să scriu frumos ca tine...

— Să scrii, Bianca...

— Să fiu cuminte ca tine...

— Să fi, Bianca...

— Să fiu bună ca tine...

„— Da, Banca! Da, Da!..
Am ridicat-o ca pe o păpușă,
am strins-o la piept și o zdrobesc
și am sorbi, în sărutări nepoto-
lite, răsufierea-i grăbită.. Parcă
era ruptă din mine și acum când
isprăvisem liceul, trebuind să plec
spre alte lumi, mă durea cumplit
despărțirea de ochii ei inecați în
umire, de năsucul ei trandafiriu,
de pletele ei blonde..

„— Uită-te spre mine, Bianca!
„— Nu vreau! Eu mă uit spre el!
Și fetița-și cucă timpul pe umărul
mieu, mă privește pe sub gene,
în timp ce Ținteș se tradește să
ne prinda'n obiectiv.

„— Ține capul mai drept!
„— Auzi, Bianca! Ține capul
mai drept.

Ea bate din picior.
„— Nu vreau! Ce-are cu mine?
„— Se'nțelege, Bianca... Ce-are
cu tine?

Ea se lipește mai mult de mine,
dă din cap afirmativ, face pe se-
rioasă, cea ce n'o împiedecă să
deschidă gura și să primească o
bomboană tocmai în clipa când
Ținteș zice: „Gata“

„— Când pleci?
„— Mine dimineată, Bianca.
„— Și când vii înapoi?
„— Nu știu..

Ea mă privește cu ochii plini de
lacrimi.. De eri, de când a aflat
că plec, Banca nu mai ride. Piinge
prin toate colțurile și nimic nu-i
mai place..

„— De ce nu mă iei și pe mine?
„— Am să te iau, Bianca, după
ce te'ai face mare. Nu mi'ai spus
că vrei să te măriți cu mine?

„— Mă mărit acum..
„— Acum nu se poate, Bianca.
Intu trebuie să'nveți carte.

„— Învaț cu tine..
Mă ține cu brațele de git, mă
privește drept în ochi și lacrimile-i
inneacă fața. Abia i-aud glasul:

„— Am să mor fără tine..“
O salt în brațe, o urc pe umăr..
Alerg cu ea prin grădină și-i spun
toate glumele ce-mi vin în minte..
Apoi o iau în oraș, o încarc cu
bomboane și cu jucării, îi iau cărți
cu poze frumoase și-o plimb cu
trăsura.. Mă'nălzește ca o frin-
tură de primăvară..

Seara, stăm până tirziu lângă
masa din grădină.. „Papa“ și
„maman“ fac haz de desnădejdea
ei; Ținteș și Păsăreanu „spun pros-
tii“, iar Bianca stă în brațele mele,
îmi desmiardă minile și-i lipește
de ele obrazii uzi.. Fluturi mulți
roiesc în jurul lămpii; răcoarea

crește. Bianca mă a dormit în
brațe. Mă apasă greu somnul ei
și mă doare gândul că plec fără
să mai pot vorbi cu ea..

Cu capul plecat în afară, privesc
pe peron. M'au însoțit cițiva colegi
cari fac grup în fața ferestrei în
trebându-mă despre toate.. Nu
ascult.. Mă doare capul.. Mă leagă
arita dragoste de lumea care se
frământă în acel oraș!.. Au rămas
atîta cărora nu li-am putut spune
o vorbă de plecare.. Printre aceștia
e și Bianca.. Dormia în pătuțul
ei cu perdele albastre și nu m'am
indurat s'o deștept.

Călătorii aleargă de colo, colo..
Roțile cărucioarelor cu bagaje fac
un șgomot asurzitor, colegii din
fața ferestrei mă pițtiresc cu în-
trebările lor.. M'apasă ceva, un dor,
o remușcare.. Aș vrea să mă cobor,
să rămân..

De-odată, un bulgăre de lumină
năvălește, se rostogolește pe peron..
O fetiță cu pletele răvășite, cu bra-
țele pline de flori..

— „Bianca!..“
Mă aude, mă caută... „Papa“ nici
n'o poate ajunge.. Ea, cu ochii
mari, somnoroși, se uită în toate
părțile.. O strig din nou.. Mă
zorește.. Aleargă spre mine.. Întind
brațele.. Îmi întinde florile.. Nu
le ajung.. Mă plec mai mult.. Tren-
nul fluieră.. Tampoanele se lovesc
năprasnic..

— „Nu te urca, Banca!.. Dom-
nilor, n'o lăsați! Innebunesc.. Un
tipăt scurt.. Ah!.. „Papa“ o smulge
de pe scara vagonului, o ia în
brațe.. Ea se sbate.. Florile cad
pe lespezi.. Trenul pleacă.. Mă
orbesc lacrimile..

Filtre mult batista în mina ei..
Ca o lumină părăsită.. Inima mi
se stingea.. Gara a rămas în urmă,
departe.. O ultimă licărire, albă..
Adio..

— „Adio, Bianca!..“

III

Și au trecut treizeci de ani..

Doctorul tace.. Il stringe ceva
de git.. Se uită la vecina lui care
a rămas albă, cu privirea adincită
în amurgul dumărean. E dinsa, e
Bianca, e fetița rămasă pe peron,
fetița care a scăpat florile, care
privește în urma trenului, care
rămâne fluturându-și pletele în vînt,
agitându-și batista în semnul unui
adio desnădăjduit..

— Și, mai păstrezi suvita din
părul meu?

Doctorul se simte îngălbenind
și pleacă fruntea..

— Nu..
Ea, adîncindu-și mai mult pri-
virea în depărtări:

— Bine ai făcut, căci ai fi avut
aceiași deziluzie pe care am avut-o
eu toată viața privind prin ochelarii
d-tale..

G. M. Vlădescu

Către sine

de Giacomo Leopardi

*Te odihnește pe vecie,
Nefericită inimă. E stînsă
Nădejdea cea din urmă ce-am
[crezut-o
Eternă. A perit. Văd ome-acum:
Nu numai scumpe visuri și nădejdi,
Ci chiar corința-i stînsă. Dormi
[pe veci.*

*Destul ai suferit. Nu prețuiește
Nimic cît sbuciumarea ta; pămîntul
Nu-i vrednic de suspinul tău.
Viața e pustiu și-amărăciune.
Atît, Noi oiu e lumea. Dormi în
[pac.*

*E desnădejdea cea din urmă. Soarta
Ni-a dat o mîngîiere: moartea.
Desprețuiește-te de tine, firea,
Puterea ce ne mină spre mizerii
Și veșnica zădărnicie-a lumii!*

Traducere din italienește, de

Al. Iacobescu.

CRONICA

N. Iorga. — *Scrisori de boieri
și Scrisori de Domni — Ed. II.
Casa Școalelor.*

Editorul Casei Școalelor a făcut
de sigur o faptă bună tipărind în-
tr-o nouă ediție culegerea de scri-
sori boierești și scrisori domnești
a d-lui N. Iorga. Cartea aceasta
nu are numai o însemnătate is-
torică, ci și una pur literară. Ea
este o antologie de minunate pa-
gini poetice, aparținînd boierilor
și Domnilor noștri, cari chiar și
în cele mai obișnuite scrisori
știu involuntar să coboare un
suflet de adevărată poezie. Dl. N.
Iorga, poetul, a ales cu rară în-
țelegere din nestîrșite colecții
de scrisori pe cele mai caracte-
ristice și a strins acest minunat
mănușchiu de opere poetice necu-
noscute. S'ar putea scrie un studiu

ntreg despre frumuseța limbii, despre farmecul expresiilor și despre ritmul care șerpuieste totdeauna viu și firesc al acestor scrieri. Să cetească cineva cu atenție ser soarea de mai jos și va vedea câtă poezie ascund rindurile pe care Vornicul Tricolieiu le scrie sotei sale Negrita la 1482.

„Dumnealui Tricolieiu Vornicul serie jupănese, mele Negritei și fetei mele Neagrei și nepoatei mele de fiică Marei și nepotului meu de fiică Mihuței și Mizei, așjderea nepot al meu, și lui Nicoură din Vaslui și fratelui meu Dragotă Tămășan și lui Pașeu și lui Miloș și lui Cosma Moreul, fratele lui Soltan și la toți ai miei iubți trați și prieteni. Și vă dau de știre că pînă în acest ceas sunt în viață și că am căzut în minile Domnului Basarab Voevod și mă ține ferecat, cum Dumnezeu a orînduit. Drept vă rog pe voi: nu mă uitați și nu lăsați să mi se risipească, ori marfă ce va fi, ori scule. Și să nu se risipească, ori marfă ce va fi, ori scule. Si să nu vă certăți pentru averea mea pînă ce veți auzi că sunt viu, ci să îngrijiți și să săutați cu milă caii și iepole și oile și porcii și toată averea câtă este. Si de asemenea pe mine să nu mă uitați, ci tot acela ce vi se va părea nrai bine, aceia să faceți, ca să nu pier. Și să mai știți că Soltan, fratele lui Cosma, este cu mine viu, pînă ceasul ni va veni. Si mila lui Dumnezeu să vă înmulțească anii amin. Scris în Tîrgoviște, Ianuar.“

Asemenea frumuseți literare n'ar trebui să lipsească din cărțile de limba romină ale liceelor noastre. Poate că, oferind tineretului această proză ritmică și colorată, s'ar pregăti și gustul viitorului public pentru altă literatură decât aceea pe care o consumă astăzi cu neșă.

S

Dr. Arpad Bitay. — *Istoria Literaturii Romine*. — Ed. II. Cluj. 1925, Dl. Arpad Bitay tipărește a doua ediție a scurtei sale istorii a Literaturii Romine scrisă pentru unghurii din Ardeal.

El o scurtă privire generală asupra dezvoltării noastre literare fără pretenții de originalitate, dar suficientă pentru a îndruma pe cei ce ar vrea să aibă o îndrumare introductivă în literatura românească. D. Bitay completează noua s-a ediție cu ultimele lucrări

mai de samă ale literaturii noastre, ceea ce dovedește interesul ce-l poartă autorul și poeziei noastre mai nouă.

S

In nr. 34 al revistei „Lumea” dela Iași, d-l Al. Alexandrescu, într'un articol „Poesia populară”, cu multă dreptate se îngrijește de soarta poeziei populare. Tot ce are mahalaua orașului mai degustător ca musică, poezie (cupletul) și danț, trece la sat urmînd cu spor scara de degradare a artei.

Se amestecă în acest articol și păreri de adine necunoscător al adevăratei poezii populare.

B.

Cărți și reviste

Scurtă istorie a literaturii polone, de Ștefan Glixeli, profesor la Universitatea din Vilna, traducere de N. I. Herescu — Răspunzînd invitației făcute de d. Profesor Iorga, d. Glixeli a ținut la Universitatea populară din Văleni, în vara anului 1924, un ciclu de lecțiuni din istoria literaturii polone. Prin editura Casei Școalelor, aceste lecțiuni se tipăresc într'o broșură menită să înlăture în parte necunoașterea reciprocă ce stăruie între noi și vecinii dela Nord.

Broșura începe prin o introducere asupra limbii polone și continuînd cu istoricul și caracterizarea întregii literaturii polone, dela primele ei începuturi pînă azi, dă un material bogat și pe deplin edificator asupra unei literaturi de valoare, pe care, în chip vinovat noi o ignorăm, atunci cînd primim cu aviditate ori ce export colonial al Parisului.

„Polonia a avut din evul mediu o literatură care nu este de desprețuit. Caracterul său esențial este că se asemănă în totul marilor curente literare din Apus.“

Dela început, literatura polonă nu are legături cu Orientul, dar e în

strîns și continuu contact cu cea franceză și italiană, care o influențează. Faptul că Polonia păgînă pînă la 966, a fost convertită la creștinism de preoții romani, a determinat direcția generală a civilizației polone.

Literatura în Polonia începe (sec. XII) în atinește; dela sfârșitul veacului XIII e în limba polonă și are caracter strict religios.

Veacul al XVI, e epoca de culminare a literaturii polone, «veacul de aur». Acum, literatura în limba polonă cîștigă prioritate asupra celei în limba latină.

După „veacul de aur” urmează o scădere progresivă a literaturii polone, din care, reinvie prin influența clasicismului francez.

După împărțirea Poloniei (1795) literatura se transformă în spiritul ei; dispăre spiritul voltaerian anticreștin, pentru a face loc unui sincer sentiment religios și un înflăcărât patriotism.

E bine redată caracteristica predominantă a întregii literaturii polone, prin vorbele „artă pentru patrie”. Totdeauna s'a păstrat, însă și vechea tradiție de a cultiva arta cea mai pură.

Trăsăturile esențiale ale romantismului polon reies clar în concluzie din întreaga expunere a celer 6 lecții: sentimentul religios reînnoit, sentimentul naturii, elementul popular și întoarcerea către trecutul național.

Sistema d-lui Glixeli e cea cronologică cu citarea scriitorilor de samă și a operilor, principale ale fiecăruia, insistîndu-se asupra epocilor care marchează o etapă de dezvoltare sau transformare a literaturii, precum și asupra diferitelor genuri. Caracterizări precise și științific obiective.

Bucățile din autorii poloni (Krasinski, Mickiewicz și Rostwowski) date în partea a doua a broșurii, sînt o ilustrare a caracterizărilor pe care, d. Glixeli le face în prima parte.

B.

Orpheus, an. I, nr. 4. — Între puținele și slabele manifestări de răspîndire și adîncire a culturii cla-

sice, apare și această revistă a profesorilor universitari și secundari de latinește și grecește.

Parti de specialitate, preocupări științifice, se amestecă cu bucăți literare din autori clasici, promovind, pe deoparte, învațămintul limbilor clasice, iar pe de altă parte urmărind să activeze preocupările către izvoarele de sănătate morală și literară, cuprinse în operele clasicii greci și latini.

Elevii multor licee și seminarii traduc bine texte grecești și latinești, în prosă sau versuri, pe care le înfățișează fiecare din numerile revistei.

Interesante contribuțiile de filologie latină pe care le dau d-nii Evolceanu și Grama.

D. Drăgoescu se ocupă de inscripțiile latinești în Dacia.

Bune alegeri și traduceri din poezii Theognis, Hipponax și Bacchylides.

Se dau Odele 9 și 11, cartea I, din Horațiu, în traducerea d-lui Ali Stamatiad.

Pe «Hero și Leandro», poemul lui Musaeus, din care, Schiller își ia mai târziu, sub ecua baladei sale, îl dă într-o traducere acceptabilă d. Simenschi. B.

Mărunte

Când pictorul Stern a scris o carte despre Reinhardt, n'a căutat să scoată în relief, prin munca ușoară a reproducerii unei conversații, personalitatea marelui regisor. El s'a mulțumit să explice foarte sumar principiile de montaj ce l-au călăuzit în înscenările lui cele mai de seamă. Czeli, autorul cărții despre Gemier, întrebunțează sistemul nu tocmai fericit prin care s'a făcut și cunoscut și detestat Ambroise Vollard, biograful atator pictori francezi. El a scos din toate conversațiile cite un fragment, pe care după o foarte vagă legătură le-a adunat în volum.

Interesante pot să fie indetul aceste fragmente și gânduri, cind interesant e personajul dela care pornesc. Dar acest sistem nu izbutește să-ți inchege o icoană vie. Ea trebuia mai dinainte stabilită.

Despre Gemier s'a scris și s'a vorbit destul. Activitatea lui ni-i cunoscută pas cu pas, și pe semne că instinctul de teatru, de actor ori de regisor e mai tare decit însăși frumoasa-i inteligență. Altfel nu s'ar explica de ce creațiile lui

trec peste lămuririle date de dînsul și de ce alte ori îl surprinzî în contradicții ciudate cu ineseși vorbele lui.

Jucind și montind, ascultă același ritm interior nelămurit, care face pasărea să cinte. Gîndurile, inteligența nu sînt decit zidurile ce cresc pe o temelie care va rămînea totdeauna în atara putintelor omenești de disecare. Și, ca totdeauna în artă, în marea artă, cea ce-i mai tragic e făcut fără intenții lămurite, fără principii și fără hotăriri de mai înainte luate. În Gemier, actorul, care-și trăește pe scenă rolurile, pînă la extenuarea fizică, în regisorul care și smulge gulerul și cravata dela gît zburcîmîndu-se cit toți interpretii la un loc pînă să ajungă la realizarea acelei linii simple și armonioase ca să dea unitate spectacolului, clocotește o putere pînă la care inteligența nu poate să ajungă.

Poate de-aceia cartea lui e o deslusie. Sînt într'însa lucruri frumoase și scotociri interesante în materialul așa de bogat al cercetărilor teatrale, dar numele lui te face să ceri cu mult mai mult dela cel care stă astăzi în fruntea mișcării teatrale franceze, adept și urmaș direct și poate cel mai demn urmaș al lui Reinhardt.

„Strămoșii mei” e titlul unei opere ce apare în fascicole la Cartea Românească, scrisă și ilustrată de d. I. Lunčan. În cea dintîiu fascicolă apărută, măci tablouri literare împrumutate celui mai cunoscut material istoric. Se trec în revistă citeva din cele mai însemnate momente ale vieții străbunilor noștri, geți, daci și romani. Cartea e scrisă într'un stil limpede și ușor, putând servi foarte bine ca o lectură și atrăgătoare și instructivă pentru o anume masă de cititori. Fiecare pagină de text e precedată de un desen în care autorul cărții — e însuși și desemnator — a căutat să reprezinte plastic o scenă evocativă în legătură cu textul său.

Tipografic, cartea d-lui Lunčan este iarăși o lucrare frumoasă, curată și plăcută, aranjată cu gust și pricepere.

BIBLIOGRAFIE

Au apărut:

Mihail Sadoveanu. — 44 de zile în Bulgaria. (Cartea Românească).

Grigore Alexandrescu. — Poesii (Cartea Românească).

Ion Adamescu. — Pagini alese din Scriitorii Români. (Cartea Rom.)

Vor apărea în toamnă:

■ Al. Lascarov Moldovanu, *În grădina lui Naș-Mușat*, nuvele și schițe.

■ Eugen Boureanu, *Povestiri din deal*, nuvele.

■ Eugen Boureanu, *Cel din urmă erou roman*.

■ Eugen Boureanu, *Pămîntul*, roman.

■ George M. Vlădescu, *Du veri fără nume*, roman.

■ George Mihail Zamfirescu, *Bariera*, roman.

În numărul 33, „Universul Literar” va începe publicarea povestirii „Oameni și Vremuri”, al cărei autor e talentatul prozator ardelean S. Agăr-biceanu.

Citiți ziarul

Științelor și Călătoriilor

Universul Literar

Cuponul Nr. 17.

Strângeți complet aceste cupoane și veți lua parte la premiile „Universului” printre cari **2 CASE**, și **2 VILE**.

— Tragerea în toamnă Citiți în „Universul” lista premiilor.